

234). *Mevlüt Koyuncu İkinci Hazreti Ömer* (İstanbul 1996), Mervân Ali Muhammed el-Kaddûmî *es-Siyâsetü'l-idâriyye fî 'ah-di 'Ömer b. 'Abdil'azîz* (1403, Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye [Riyad]) ve Muhammed b. Sa'd b. Şu-kayr *Fıkhü 'Ömer b. 'Abdil'azîz* (1407, Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye [Riyad]) adıyla birer doktora tezi hazırlamışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, Kahire 1382, s. 21, 117, 127-137, 150-153; İbn Abdülhakem, *Siretü 'Ömer b. 'Abdil'azîz* (nşr. M. Revvâs Kal'acî), Halep, ts. (Mektebetü Rebî); Ebû Ubeyd Kâsim b. Sellâm, *Kitâbü'l-Envâl* (nşr. Muhammed İmâ-re), Beyrut 1409/1989, s. 121-125, 169-176, 382-383; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 330-408; Halife b. Hayât, *et-Târîh* (Ömerî), s. 317-322; Belâzûrî, *Ensâb* (Zekkâr), VIII, 125-218; a.mlf., *Fütâh* (nşr. Abdullah Enîs et-Tabbâ' – Ömer Enîs et-Tabbâ'), Beyrut 1407/1987, s. 22, 43-47, 58, 91, 169, 181, 599; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 301-310; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VI, 546-578; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zehab* (Meynard), V, 397, 412, 416-453; Kindî, *el-Vülât ve'l-kuğât* (Guest), s. 48-55; Âcurrî, *Ah-bârü Ebî Hafş 'Ömer b. 'Abdil'azîz* (nşr. Abdullah Abdürrahîm Useylân), Beyrut 1979; Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar* (trc. Ethem Ruhi Fiğlalı), Ankara 1991, s. 289; Ebû Nuaym, *Hilye*, V, 253-353; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), XLV, 126-274; Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Siretü ve menâkıbü 'Ömer b. 'Abdil'azîz* (nşr. Naîm Zer-zûr), Beyrut 1984; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, V, 367; ayrıca bk. İndeks; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, V, 114-148; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Suku-tu* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1963, s. 124-147; İmâdüddin Halîl, *Ömer b. Abdülazîz Dönemi ve İslâm İnkılâbı* (trc. Ubeydullah Dalar), İstanbul 1984; Mâcide Faysal Zekerîyyâ, *'Ömer b. 'Abdil'azîz ve siyâsetühü fî reddi'l-mezâlim*, Mekke 1407/1987; Abdülazîz Dürî, *İslâm İktisat Tarihine Giriş* (trc. Sabri Orman), İstanbul 1991, tür.yer.; Abdüsettar eş-Şeyh, *'Ömer b. 'Abdil'azîz*, Dimaşk 1992; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Halife-tü'r-râşidü'l-âdil 'Ömer b. 'Abdil'azîz*, Dimaşk 1992; Ahmed Ağırakça, *İslâm'da İlk Tecdid Hareketi ve Ömer İbn Abdülazîz*, İstanbul 1995; İf-fet Visâl Hamza, *Siretü 'Ömer b. 'Abdil'azîz*, Beyrut 1998; Muhammed b. Müşebbib el-Kah-tânî, *İdâretü 'Ömer b. 'Abdil'azîz*, Mekke 1418; Casim Avcı, *İslâm Bizans İlişkileri*, İstanbul 2003, s. 81-84, 114 vd.; A. Jeffery, "Ghevond's text of the Correspondence between 'Umar II and Leo III", *Harvard Theological Review*, XXXVII, Cambridge 1944, s. 269-332; İzzeddin Cessûs, "Siyâ-setü 'Ömer b. 'Abdil'azîz el-Hâricîyye ve mevki-fü ticâhi ve ehli'z-zimme", *el-İctihâd*, sy. 28, Beyrut 1416/1995, s. 15-49; H. A. R. Gibb, "The Fiscal Rescript of 'Umar II", *Arabica*, II, Leiden 1955, s. 1-16; K. V. Zetterstéén, "Ömer", *İA*, IX, 462-465; P. M. Cobb, "'Umar (II) b. 'Abd al-'Azîz", *EP* (İng.), X, 821-822.

İSMAİL YİĞİT

ÖMER b. ALİ

(bk. KÂRİÜLHİDÂYE).

ÖMER AVNİ EFENDİ

(bk. AVNİ ÖMER EFENDİ).

ÖMER CAMİİ

(bk. KUBBETÜ's-SAHRE).

ÖMER DEDE SİKKÎNÎ

(ö. 880/1475)

Bayramî Melâmîliği'nin pîri.

Hayatı hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Kendisinden bahseden kaynaklarda adı ve nereli olduğu konusunda bazı çelişkili ifadeler yer alır. Hayatına dair bilgi veren en eski kaynak olan Abdurrahman el-Askerî'nin *Mir'âtü'l-ışk*'ında ismi Sultan Âmir Dede şeklinde kaydedilmektedir. Askerî onun halk arasında Bıçakçı Emîr Dede olarak tanındığını belirtir (Erünsal, s. 201-202). *Mir'âtü'l-ışk*'tan kısa bir süre sonra yazılan Kefevî'nin *Ketâ'ibü a'lâ-mi'l-ahyâr*'ında ise Emîr Sikkîni diye anılmaktadır (vr. 361^{a-b}). Kendisinden Ömer ismiyle ilk defa bahseden Taşköprizâde'nin onunla ilgili verdiği bilgi Hacı Bayrâm-ı Velî'nin halifesi olmasından ibarettir (eş-Şekâ'ik, s. 77). Taşköprizâde'nin eserine yazılan zeyillerde ve diğer kaynaklarda da Ömer ismi kullanılmıştır. Ancak eski kaynaklarda Ömer isminin yer almaması asıl adının Ömer olduğu konusunda şüphe uyandırmaktadır. Bu isim muhtemelen asıl adının bilinmemesi, Hz. Hüseyin soyundan geldiğini vurgulayan "emîr" (seyyid) unvanının Ömer şeklinde telaffuz edilmesinden kaynaklanmış olmalıdır. Onun nereli olduğu konusunda da kesin bilgi yoktur. *Mir'âtü'l-ışk*'ta Göynük'te doğduğu ifade edilirken (Erünsal, s. 201) *Ketâ'ib*'den itibaren kaynaklarda Bursalı olduğu kaydedilmektedir. Bıçakçılık mesleğini benimsediğinden "Sikkîni" (bıçakçı) unvanıyla tanındığı kaydedilmekteyse de Bayramî-Melâmî geleneğinde bu konuda farklı bir inanış mevcuttur. Buna göre Hacı Bayrâm-ı Velî'nin, kaç müridi bulunduğunu II. Murad'a bildirmek üzere müridlerini kurban etmek için topladığına ve bu toplantı esnasında sadece bir erkekle bir kadının Hacı Bayram'a tam teslimiyetle bıçağın altına boynunu uzattığına dair menkıbede sözü edilen şahsın Ömer Dede olduğu belirtilir (Fazlullah Rahîmî Efendi, s. 47-48). Ömer Dede'nin ilk tasavvuf terbiyesini Bursa'da iken Somuncu Baba'dan (Hamîdüddin Ak-sarâyî) aldığı rivayet edilmektedir. Şeyhi-

nin ölümünden sonra halifesi Hacı Bayrâm-ı Velî'ye intisap etmiş, seyrü sülûkünü onun yanında tamamlamıştır. Hüseyin Vassâf, Ömer Dede'nin silsilesini Akşemseddin'e ulaştırıp onun terbiyesinde yetiştiğini öne sürmekteyse de kaynaklar onun Hacı Bayrâm-ı Velî'nin halifesi olduğu konusunda hemfikiridir.

Hacı Bayrâm-ı Velî'nin ölümünün ardından Göynük'e yerleşen Ömer Dede'nin adı, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin gerçek halifesinin kim olduğu konusunda o dönemde yaşandığı rivayet edilen tartışmalarda ön plana çıkar. Akşemseddin'e dair yazılan menâkıbnâmede ve daha sonraki bazı kaynaklarda Hacı Bayrâm-ı Velî'nin birinci halifesi Akşemseddin olarak gösterilir (Enîsî, s. 140). Kefevî'nin eserinde ve Bayramî-Melâmî kaynaklarında ise Hacı Bayram'ın asıl halifesinin Ömer Dede olduğunu ispata ve Hacı Bayrâm-ı Velî'nin hayatta iken bu yönü bazı işaretler verdiği yönüne yönelik çeşitli menkıbeler anlatılmaktadır. Vahdet-i vücûd anlayışını benimsemiş olan Ömer Dede ile şeriata sıkı sıkıya bağlı klasik zühdî tasavvuf anlayışına mensup Akşemseddin arasında geçtiği rivayet edilen iki menkıbe bir anlamda iki farklı tasavvuf anlayışını yansıtmaktadır. Bunlardan ilki *Ketâ'ib*'de nakledilmektedir (vr. 361^a). Buna göre Hacı Bayrâm-ı Velî'nin ölümü yaklaşıncı kimi halife tayin edeceğini öğrenmek isteyen müridleri şeyhin etrafında toplanır. Bu sırada Emîr Sikkîni oda kapısının yanında ayakta durmaktadır. Hacı Bayrâm-ı Velî bir ara gözlerini açıp, "Emîr, su getir!" diye seslenir. Müridlerin hemen hepsi seyyid olduğu için biri giderek suyu getirir. Ancak Hacı Bayrâm-ı Velî getirilen suyu içmeyip önündeki meyve tabağına döker ve tekrar su getirilmesini ister. Bu defa diğer bir mürid su getirir. Fakat Hacı Bayrâm-ı Velî üçüncü defa su ister. Akşemseddin kapının yanındaki Emîr Sikkîni'ye su getirmesini söyler. Emîr Sikkîni suyu getirince Hacı Bayrâm-ı Velî bu defa suyun bir kısmını içer ve geri kalanını Emîr Sikkîni'ye vererek, "İç ki emniyyet-i kübrâya nâil olasin" der; Emîr Sikkîni de bardakta kalan suyu içer. Bu menkıbe, başlangıçta iki defa suyu getiren şeyhinin Akşemseddin olduğu belirtilmek suretiyle biraz değiştirilerek La'fîzâde Abdülbâki tarafından da kaydedilmiştir (*Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayramiyye*, vr. 132^{a-b}). Ancak gerek *Mir'âtü'l-ışk*'ta gerekse daha sonraki dönemlerde Ömer Dede'den bahseden kaynaklarda bu hususta herhangi bir bilgi yoktur. Sâdık Vîcdânî, *Ketâ'ib*'den naklen bu olayı zikrettikten sonra Melâmî kaynakla-

rının bu konudaki tavrını eleştirir. Ona göre Hacı Bayrâm-ı Velî halifeliliği Ömer Dede'ye vermiş olsa bile aynı şekilde daha önce Akşemseddin'e de vermiş olması kuvvetle muhtemeldir (*Tomar-Melâmîlik*, s. 46-50). Nitekim Enîsî, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin ölüm döşeğinde iken müridlerini çağırıp öldüğünde kendisini Akşemseddin'in gasletmesini ve namazını kıldırmasını vasiyet ettiğine dair bir rivayet nakleder (*Menâkıb-ı Akşemseddin*, s. 140).

Konuyla ilgili ikinci menkıbe Ömer Dede'den bahseden bütün kaynaklarda mevcuttur. *Mir'âtü'l-ışk'ta* bu olay, daha Hacı Bayram'ın öldüğü gece müridlerden bazılarının Emîr Dede'yi kızdırmaları üzerine onun, "Dervişlik hırkada ve tahta değildir" diyerek aşçıların dört koyunu pişirdikleri bir ateşin yanına gidip âni bir hareketle ateşe girip oturduğu, taç ve hırkanın yandığı, ancak kendisine ve Hacı Bayram'ın hediye ettiği şala bir şey olmadığı şeklinde anlatılmış (Erünsal, s. 201), olayın geçtiği yer hakkında bilgi verilmemiş. Akşemseddin ile de bir ilgi kurulmamıştır. *Keâtâ'ib*'de ve ondan naklen diğer kaynaklarda ise olayın Hacı Bayram'ın ölümünden kısa bir süre sonra Göynük'te meydana geldiği ve Akşemseddin ile Ömer Dede arasında geçtiği ifade edilmektedir. Bu rivayete göre Hacı Bayrâm-ı Velî'nin ölümünün ardından Akşemseddin Beypazarı'nda, Ömer Dede Göynük'te faaliyet göstermeye başlamıştır. La'îzâde'ye göre Beypazarı'nda halk ile arası açılan Akşemseddin de bir süre sonra Göynük'e yerleşmiş ve burada kurduğu tekkesinde faaliyet göstermiştir. *Keâtâ'ib*'de ise olay şu şekilde anlatılmaktadır: Hacı Bayram'ın vefatından sonra bütün müridler Akşemseddin'e tâbi olup onun sohbet meclisine katılırlar. Akşemseddin ve müridleri kuşluk ve akşam vakitlerinde zikir ve sohbet meclisi düzenler. Emîr Sikkîni dışında herkes bu toplantılara katılıp şeyhin elini öperken Emîr Sikkîni meclisin bir kenarında oturur ve zikir halkasına girmez. Bu durumdan hoşlanmayan Akşemseddin onun yanına giderek, "Bu toplantılara senin de katılman gerekir, yoksa senden şeyhin tacını alırsız" der. Emîr Sikkîni, "Öyleyse yarın cuma günü namazdan sonra bizim eve gelin, size hırkayı ve tacı teslim ederiz" der. Ertesi gün Emîr Sikkîni evinin avlusunda büyük bir ateş yaktırır. Namazdan sonra Akşemseddin müridleriyle birlikte onun evine gelir. Emîr sırtında hırka, başında taç olduğu halde ateşe girer. Bir müddet sonra ateşten çıkınca hırka ve tacın yandığı, fakat kendisine bir şey olma-

dığı görülür. Bu dönemden itibaren kendisi ve müridleri taç ve hırkayı terkederler (vr. 361^b). Sarı Abdullah, La'îzâde ve Müstakimzâde gibi Melâmî kaynakları tarafından küçük değişikliklerle nakledilen bu menkıbe bir anlamda Bayramiyye'nin Şemsiyye ve Melâmiyye adıyla iki kola ayrılmasını hikâye eder. Hatta Sarı Abdullah, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin sağlığında Ömer Dede ile Akşemseddin arasındaki çekişmeyi ancak ateşin neticelendirebileceğine dair bir söz söylediğini rivayet eder (*Semerâtü'l-fuâd*, s. 241). Bu arada Akşemseddin'in Ömer Dede için, "Halifelik yapma yetkisi olmayan bir meczuptur" dediği nakledilmektedir. Bu dönemden itibaren gerek Ömer Dede gerekse onun yolundan gidenler hırka ve taç gibi özel sembollerle ifade edilen bir tarikat anlayışını reddetmişler, âdâb ve erkân şekilciliğinin yerine sohbetin olgunlaştırıcı özelliğini ön plana çıkarmışlardır. Bundan sonraki hayatı hakkında kaynaklarda bilgi bulunmayan Ömer Dede'nin mezarı Göynük'tedir. Bayramî-Melâmî silsilesi kendisinden sonra Bünyâmin Ayâşî vasıtasıyla devam etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdurrahman-ı Câmî, *Nefehâtü'l-üns: Evliyâ Menkıbeleri* (trc. Lâmiî Çelebi, haz. Süleyman Uludağ – Mustafa Kara), İstanbul 1995, s. 834; İsmail E. Erünsal, *XV-XVI. Asır Bayramî-Melâmîliği'nin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-ışk'ı*, Ankara 2003, s. 201-202; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, s. 77; Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî, *Keâtâ'ibü'l-â'lâmî-lahyâr min fukahâ'i mezhebi'n-Nu'mânî'l-muhtâr*, Süleymaniye Ktp., Reisülküttâb, nr. 690, vr. 361^{a-b}; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 95-96; Atâî, *Zeyli Şekâik*, s. 65; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, İstanbul 1288, s. 241-242; Enîsî, *Manâkıb-ı Akşemseddin* (haz. Ali İhsan Yurd – Mustafa S. Kaçalin, Akşemseddin, *Hayatı ve Eserleri* içinde), İstanbul 1994, s. 140-142; Mehmed Nazmi Efendi, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat-Halvetlik Örneği-Hediyetü'l-lhvân* (haz. Osman Türer), İstanbul 2005, s. 454; La'îzâde Abdülbâki, *Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayramiyye: Sergüzeşt*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2456, vr. 132^a-133^b; Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Risâle-i Melâmiyye-i Şüttâriyye*, İÜ Ktp., TY, nr. 3357, vr. 4^b-5^a; Harîrizâde, *Tibyân*, I, vr. 173^b; Bursalı Mehmed Tâhir, *Hacı Bayram Velî*, İstanbul 1329, s. 5; *Tomâr-Melâmîlik*, s. 34-50; Fazlullah Rahîmî Efendi, "Ah Teslimiyet", *Fazlullah Rahîmî Efendi'nin Perâkende Eurâkî* içinde, Nihat Azamat özel kütüphanesi, s. 47-48; Mehmet Ali Aynî, *Hacı Bayram Velî*, İstanbul 1343, s. 114-117; Abdülbâki [Gölpınarlı], *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul 1931, s. 33-41; Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Velî: Yaşamı-Soyu-Vakfı*, Ankara 1983, I, 74-78; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş – Ali Yılmaz), İstanbul 2006, II, 469-470; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15-17. Yüzyıllar)*, İstanbul 1998, s. 252-254; Halil İnalıcık, *Osmanlı İmparatorluğu: Klâsik Çağ: 1300-1600* (trc. Ruşen Sezer), İstanbul 2003, s. 199-200.

HAŞİM ŞAHİN

ÖMER b. EBÛ REBÎÂ

(عمر بن أبي ربيعة)

Ebü'l-Hattâb (Ebû Hafs) Ömer b. Abdillâh b. Ebî Rebîa b. el-Mugîre el-Kureşî el-Mahzûmî (ö. 93/711-12)

Emevî döneminin ünlü aşk şairi.

26 Zilhicce 23 (3 Kasım 644) tarihinde Medine'de doğdu. Kendisine Ömer adının ve Ebü'l-Hattâb (Ebû Hafs) künyesinin verilmesi doğum gecesinin Hz. Ömer'in şehid düştüğü geceye rastlaması sebebiyledir. Sonraki yıllarda uçarı hayatı ve çapkınlığı sebebiyle, anılan gecede meydana gelen bu iki olayla ilgili olarak, "Hak gitti, bâtil geldi" değerlendirmesine yol açmıştır. Hayatının ilk yıllarını Medine'de geçirdi. Kur'an, hadis, dil, edebiyat, tarih ve matematik eğitimi aldı. Yezid b. Muâviye'ye biat konusunda Medine valisinin baskı yaptığı birçok ileri gelenle birlikte Mekke'ye gidip yerleştiği tahmin edilmektedir (Cebrâil Süleyman Cebbûr, *Ömer b. Ebî Rebî'a*, II, 69). Ebü'l-Ferec el-İsfahânî onun Mekke'de doğduğunu kaydeder (*el-Eğânî*, I, 80).

Ömer b. Ebû Rebîa asil bir aileye mensuptu, Ebû Cehil ile Hz. Ömer'in annesi Hanterme bint Hâşim onun babasıyla amca çocuklarıdır. Câhiliye döneminde adı Bahîr (Büceyr) olan babasına Hz. Peygamber Abdullah ismini vermiştir (a.g.e., I, 73). Yemen'den getirdiği baharatlar çok zengin olan Abdullah, Resûlullah tarafından Yemen'in Cened yöresine vali olarak gönderilmiş ve vefatına kadar (35/656) bu görevde kalmıştır. Câhiliye devrinde Kâbe'nin örtüsünü değiştirme işini bir yıl Kureys kabilesi, bir yıl da Abdullah üstleniyordu. Bu sebeple kendisine "el-Idl" (bütün Kureys kabilesine bedel) lakabı verilmişti (a.g.e., a.y.). Dolayısıyla Abdullah'ın büyük servetini Yemen valiliği sırasında sağladığı yolundaki görüş (*Eİ²* [İng.], X, 822) doğru değildir.

Annesi Mecc, Hadramutlu bir savaş esiriydi. Ömer, hristiyan olduğu rivayet edilen annesinin (İbn Kuteybe, s. 371) tek oğlu olarak babasından uzak, ancak onun büyük servetinin sağladığı geniş imkânlar içinde büyüdü, bu da kişiliğinin şekillenmesinde belirleyici rol oynadı. Abdullah b. Zübeyr döneminde bir ara Basra valiliğiyle görevlendirilen baba bir kardeşi Hâris'ten (Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, I, 118-119) farklı olarak Ömer siyasetle ilgilenmedi, kendini o dönemde gelişme gösteren eğilence hayatının içinde buldu ve şiirle meş-